

سرگذشت

مرد خسیس

میرزا فتحعلی آخوندزاده

میرزا فتحعلی آخوندزاده
 سرگذشت مرد خسیس از کتاب «تمثیلات» نوشته میرزا فتحعلی آخوندزاده و ترجمه
 میرزا جعفر قراجه‌داغی است که در سال ۱۲۹۱ هجری قمری در «مطبعه طهران» به
 چاپ رسیده است و ما همین چاپ را مأخذ قرار داده‌ایم. ضمن حفظ اصالت ترجمه میرزا
 جعفر قراجه‌داغی، اصلاحاتی در رسم الخط نمایشنامه برای بهتر خواندن داده‌ایم و هر
 کجا که ابهامی هم وجود داشت، به نسخ چاپی نمایشنامه؛ چاپ «خوارزمی» به
 تصحیح علیرضا حیدری و چاپ «اندیشه» با مقدمه باقر مؤمنی و ترجمه عبدالکریم
 منظوری خامنه رجوع کرده و آنها را میان [] آورده‌ایم.

افراد اهل مجلس
 حیدر بیگ
 صفر بیگ بیگهای آنجا
 عسگر بیگ

صونا خانم نامزد حیدربیگ
 طیبیه خانم مادر صونا خانم
 حاجی قره سوداگر
 خداوردی مؤذن
 تگذبان زن حاجی قره
 کرمعلی نوکر حاجی قره
 اوهان یوزباشی قراولان
 سرکز
 قهرمان
 قراپت
 و شش نفر قراولان دیگر
 آلاکیل و مگردیچ زارعین طوغ
 مووراو حاکم
 خلیل یوزباشی که همراه مووراو است
 نچالنگ سرتیپ

یساؤل
و سایر عمله موور او و نچالنگ

مجلس اول

(واقع می‌شود در کنار اوبه حیدر بیگ در زیر درخت بلوط. حیدر بیگ در صفر بیگ هر دو مکمل و مسلح، چست و چابک، در شب مهتابی از خانه بیرون آمده در کنار اوبه صفر بیگ به سر سنگی نشسته و حیدر بیگ روبروی او به حالت غمین حرف می‌زند.)

(حیدر بیگ) خدایا این چه عصریست، این چه زمانه‌ایست؟ مرد از قدر و قیمت افتاده، نه سواری به کار می‌خورد، نه تیراندازی طالب دارد، نه جوانی را قیمتی مانده است و نه بهادری را حرمتی باقیست. مثل زنها بایست صبح تا شام و از شام تا بامداد میان آلاچیق محبوس باشی، آدم از کجا دیگر زندگانی بکند، پول پیدا نماید، دولت دست بیاورد. روزهای گذشته، دوره‌های پیش، میان هر هفته یا ماهی یک دفعه لاف‌آدم کاروانی می‌چاپید، اردویی می‌زد، چپاولی می‌کرد. حال نه کاروان می‌توان چاپید نه اردویی داغان توان کرد، نه جنگ قزلباشی نه دعوای عثمان لوئی. اگر بخواهی نوکر هم بشوی به جنگ بروی، باید سر این لزگیهای لات و لوت بروی. اگر به هزار زحمت یکی را از سوراخ کوهها دریاری جز انبان کهنه و لوله شکسته چیز دیگر به دست نخواهد افتاد. کو دعوای قزلباش و عثمانی [که] همه قرا باغ را با طلا و نقره پر کند. الحال هم خیلی خانه‌ها هست که از چپا و [ل] اصلاندوز نان می‌خورند. اولاد اصلان بیگ باز دیروز در بازار «آغچه بدیع» یراقهای نقره که پدرشان از عثمانلو، آله [غارت] کرده بودند، می‌فروختند. باز [اگر] یک همچو دعوایی اتفاق بیفتد پیش از همه جلو دسته وا ایستم، هنری نمایان کنم که رستم دستان هم نکرده باشد. کار من این است نه اینکه نچالنگ مرا صدا کرده است می‌گوید: حیدر بیگ راحت بنشین، دلگی مکن، راه زن، دزدی نرو. پشمانم کرد که گفتم بلی نچالنگ، ما هم به این کارها راغب نیستیم، ولی به شما لازم است که امثال ما مردمان نجیب را به لقمه نانی راهنمایی بفرمائید، کار و شغلی بدهید که نان و آشی داشته باشد. گوش کن ببین چه جواب داد به من: حیدر بیگ زراعت بکن، باغ بکار، داد و ستد برو، خرید و فروخت بکن. گویا که من «بانازور» ارمنی هستم که هر رو تا شب خیش برانم. یا اهل لنبرانم، کرم پيله گناه دارم و یا لکم، پيله‌وری بروم. عرض کردم: نچالنگ، هیچ وقت از جوانشیر برزگری و بازارگانی دیده نشده. پدر من قربان بیگ، خدا رحمتش کند، این کارها را نکرده است. من هم که پسر او هستم هرگز از این کارها نخواهم کرد. اخمش را ریخته، روش را برگردانده، اسبش را هی کرد و رفت. صفر بیگ این حرفها فایده ندارد. آدم که گوشت دزدی نخورد، اسب سوار نشود، از زندگانی خود چه لذت می‌برد؟ و در روی دنیا برای چه راه می‌رود؟ شب گذشت، عسگریگ نیامد. نمی‌دانم برای چه دیر کرد. ها آنست آمد!

(در این حال عسگریگ می‌رسد.)

(عسگریگ) حیدریگ من هم حاضرم. می‌روید، بسم‌الله، راه بیفتید. پس چرا غمگینی؟ همچو فکری به نظر می‌آئی.

(حیدر بیگ) والله نمی‌دانم کدام ذهن لق حرف مفت زن مرا به نچالنگ نشان داده است، آمده بودمیان بلوک گردش کند. امروز از کنار اوبه ما می‌گذشت مرا صدا کرده می‌گوید: حیدریگ دزدی نرو، راهزنی نکن.

صفریگ په، یعنی از گرسنگی و برهنگی ویدگذرانی کردن بمیر؟

(حیدر بیگ) البته همچو می‌گوید. دیگر گویا که در همه قرا باغ همه این دزدیها را حیدریگ می‌کند، اگر او از دزدی دست بردارد، ولایت آسوده خواهد شد. دزدی بز و میش هم برای ما دشخار [دشووار] شده است. حالا هم معطل و فکری مانده‌ام. اگر برویم دختره را برداریم بیاریم می‌ترسم پدر مادرش شکایت کنند، باز باید فراری بشوم.

(عسگریگ) حیدریگ همه قرا باغ می‌داند دختره را پدر مادرش به تو داده است. نمی‌فهمم چه باعث شده است که باید پنهانی برداری بیاری؟

(حیدریگ) چه باعث خواهد شد؟ پول ندارم خرجش را بکشم، عروسی بکنم بردارم بیاورم. لابد شده‌ام! باعثش بی‌پولیست دیگر. برای این، صفریگ مصلحت همچو دید که بردارم بیارم خرج عروسی از گردنم بیفتد. اما این عمل برای من بدتر از مرگ است که بگویند پسر قربان بیگ پول پیدا نکرد عروسی کند، نامزدش را برداشت گریخت. چون صفریگ گفت از ترست اینها را بهانه درمی‌آوری به جهة آن غیظ کرده، به گردنم وارد آمده است. پی شما فرستادم که تو هم به من همراهی بکنی.

(صفریگ) من چرا می‌گویم؟ خودت پیش من آه، اوه کردی که دو سال است نمی‌توانی عروسی بکنی نامزدت را بیاری. گفتم می‌خواهی من هم بیایم برویم برداریم بیاریم؟ خودت بدان، از برای من چه تفاوت می‌کند؟

(عسگریگ) حیدریگ از این نیت بیفت. پانزده روز به من مهلت بده، من خرجی عروسی ترا پیدا می‌کنم موافق قاعده عروسی بکن نامزدت را بیار.

(حیدریگ) از کجا پیدا می‌کنی؟

(عسگریگ) تا پانزده روز تبریز می‌رویم برمی‌گردیم. مال فرنگ می‌آوریم. یکایک منفعت می‌کند. می‌فروشیم از منفعت او عروسیت را بکن.

(حیدریگ) خوب آوازه می‌خوانی اما صدات می‌گیرد. در تبریز مال مفت ریخته‌اند ما برویم جمع کنیم برداریم بیاریم؟

(عسگریگ) البته ما مفت کجا بود؟ باید پول داد خرید.

(حیدریگ) عجب حرف می‌زنی ماشاءالله. من پول را از کجا بیاورم؟

(عسگریگ) مگر من از خودم پول دارم؟ حرف من این است، حاجی قره آغچه بدیعی، مرد سوداگر پولدار است. از او بگیریم برویم مال بیاریم بفروشیم. پول او را رد می‌کنیم، نفعتش از برای ما می‌ماند.

(حیدریگ) می‌گویند حاجی قره خیلی مرد خسیس است. به کسی پول نمی‌دهد.

عسگر بیگ هر قدر خسیس است دو آنقدر طمع‌کار است. تطمیع می‌کنیم با خودمان شرکت کند. به خاطر شراکت که همراه ما برود به ما هم پول می‌دهد. من درست می‌کنم.

حیدریگ خوب اگر به خودت خاطر جمعی داری، من راضیم. اما باید دختره را ببینم

حالیش بکنم. قول داده‌ام. امشب انتظار مرا می‌کشد.
(عسگریگ و صفریگ) بسیار خوب. بسیار خوب، خیلی خوب شد.
(حیدریگ) پس شما بروید من خودم می‌آیم شما را پیدا می‌کنم با هم می‌رویم پیش حاجی قره.
(عسگریگ و صفریگ) خداحافظ شما. ما رفتیم دیگر، اما صبح زودتر بیائی.

می‌روند در این حال مجلس تبدیل یافته از دور آلاچیقی نمایان می‌شود و به مسافت ده قدم دور از آلاچیق، به پشت بته‌ها صونا خانم به وضع قشنگ لباس سفر پوشیده، چادرشب ابریشمی در سر کرده، گاهی نشسته، گاهی ایستاده از پناه بوته‌ها این سو آن سو نگران و چشم به راه است.)

(صونا خانم) خدایا، ببینی باز چه شد که نیامد. شب از نیمه گذشت هنوز پیداش نیست. سفیده صبح می‌زند، حالا صبح می‌شود. نمی‌دانم چه بکنم. کمی هم می‌ایستم، اگر نیامد چاره ندارم باید برگردم باز بروم آلاچیق. (برخاسته این طرف آن طرف نگاهی می‌کند، باز می‌گوید) خیر نیامد. یقین که دیگر نمی‌آید. بی‌شک نخواهد آمد. ببینی باز به کدام دیوانه از خدا بی‌خبر دچار شد، تابیدند کشیدند بردند به دزدی گاو خر. اگر نه تا حال می‌بایست بیاید. ازعهده‌اش که نمی‌توانم برآیم. اگر این دفعه هم بشناسندش باز باید از نو فراری شود، روز مرا سیاه کند. باز دو سال دیگر توی خانه پدرم دوستاق بمانم. به خدا که دیگر پی‌اش بلند نمی‌شوم. هرگز سر راهش نمی‌نشینم. می‌روم به یکی دیگر شوهر می‌کنم. فکرش اینست خانه پدرم سر مرا سفید کند. (می‌نشیند زمین بار دیگر). آیه، چه وسوسه‌ها به خیالم می‌رسد. انشاءالله که نمی‌رود. به من قسم خورده که تا ترا نبرم هرگز به دزدی بره هم نروم. بی‌شک چیز دیگری باعث تاخیر او شده است. واه، حالا پشت بوته گوش بدهد، بشنود که من می‌گویم می‌روم به یکی دیگر شوهر می‌کنم باور می‌کند. نه البته باور نمی‌کند. می‌داند که دروغ می‌گویم. حوصله‌ام تنگ می‌شود هر چه به دهنم می‌آید می‌پرانم. آه، صدای پا می‌آید.

(در این حال از پشت بوته حیدریگ سواره پیدا شده از اسب پیاده می‌شود.)

(حیدر بیگ) صونا خانم!
(صونا خانم) حیدر توئی؟
(حیدریگ) منم.
(صونا خانم) تنهائی؟ پس رفیقهات کو؟
(حیدریگ) رفیق ندارم. تنها آمده‌ام.
(صونا خانم) باز این چه حرفی است می‌گوئی؟ پدرم، برادرانم همه توی آلاچیق خوابیده‌اند. همچو که دیر آمده‌ای، الآن هم دم دم صبح است، بیدار می‌شوند، مرا که خانه ندیدند خواهند فهمید. بی‌شک سوار شده شما را عقب کرده مرا از دست تو خواهند گرفت. بعد از آن دیگر تا قیامت نمی‌توانی روی مرا ببینی.
(حیدریگ) هنوز برای بردن تو نیامده‌ام؟ نترس؟

(صونا خانم) (با غیظ) چه طور؟ برای بردن تو نیامده‌ام؟ چه می‌گویی؟
 (حیدر بیگ) بهتر از این مصلحت دیده‌ایم. گوش بده...
 (صونا خانم) هیچ مصلحتی نیست. ببینید، زحمت کشیده‌اید اسب را پیش بکش،
 خواهیم رفت. من دوباره نمی‌توانم به آلاچیق برگردم.
 (حیدر بیگ) تأمل بکن. حرف می‌زنم گوش بده.
 (صونا خانم) (جلو اسب را گرفته) گوش نمی‌دهم. رکاب را بگیر سوار بشوم. حرف را
 توی راه می‌گویی.
 (حیدر بیگ) (بازویشرا گرفته) دختر تعجیل مکن، گوش بده بین چه می‌گویم.
 (صونا خانم) صبح روشن می‌شود. وقت درنگ کردن نیست، حرفت را بعد بگو.
 (حیدر بیگ) دختر آرام بگیر بگویم. پول پیدا کرده‌ام می‌خواهم موافق قاعده با عادت ایلایت
 عروسی کنم ببرمت. دیگر برای چه نصف شب بردارم ببرم. کسی که ترا از دست من
 نمی‌گیرد؟
 (صونا خانم) دروغ می‌گویی. پول پیدا کن در این دو سال هم پیدا می‌کرد. من عروسی
 نمی‌خواهم، می‌خواهم به همین طور بروم. تنها من نیستم که با تو می‌روم، روزی صد
 تا در این ملک دست هم گرفته در می‌روند. عار که نیست. از بیست تا دختر یکی را
 طوی نمی‌گیرند. همه به همین طورها می‌روند.
 (حیدر بیگ) (جان من، عزیز من، آنها که دست هم را گرفته در می‌روند، پدر مادرشان میل
 ندارند، اذن نمی‌دهند. دختره را چاره از همه جا بریده لابد می‌شود، در می‌رود. پدر مادر
 تو که خودشان ترا به من می‌دهند. نمی‌گویند بی‌حیا دیگر این چه حرکتی بود کردی؟ ما
 را رسوا نمودی؟ آن وقت چه بگویم؟
 صونا خانم (قدری به فکر رفته) پول از کجا پیدا کرده‌ای؟
 (حیدر بیگ) ده بنشین زمین، گوش بده بگویم از کجا پیدا کرده‌ام!
 صونا خانم (می‌نشیند) خوب بگو ببینم!
 (حیدر بیگ) می‌دانی که مال فرنگ در این جا چه قدر گران و با صرفه است برای
 فروشنده.
 (صونا خانم) ایه، نمی‌دانم با مال فرنگ چه سر و کاری داری؟ تاجر که نیستی این
 حسابها را ملاحظه بکنی. بگو ببینم پول چقدر پیدا کرده‌ای؟
 (حیدر بیگ) آخر گوش بده بفهم که چه می‌گویم. دولت روس چیت فرنگ را قدغن کرده
 است. کسی از ترس نمی‌تواند برود بیاورد. مگر به اتفاق یکنفر آدم رشید و بهادری
 جرئت بکند یکبار دو بار بتواند بکشد بیاورد.
 (صونا خانم) ای مرد به من چه روس مال فرنگ را [قدغن] کرده است. به چه کار من
 می‌خورد؟ خدا بکند که چیت پوشیدن را از بیخ به مردم قدغن بکنند. حرف خودت را بز
 بگو ببینم پول از که گرفته‌ای؟
 (حیدر بیگ) دختر نمی‌گذاری که حرفم را تمام کنم. اما مردمان اینجا چنان به چیت‌های
 فرنگ حریصند که هر وقت هر جا می‌بینند دیگر به روی حریر و پرند نگاه نمی‌کنند.
 عسگریگ می‌گوید هم ارزانست و هم قشنگست، و رنگش هم نمی‌رود. زنها برای این
 چیت‌ها بی‌اختیارند، هیچ چیت روسی را اعتنا ندارند.
 (صونا خانم) آخر به من چه؟ چیت فرنگ یا چیت روس هر دو به جهنم! حرف خودت را

بزن.

(حیدر بیگ) می‌گویند زن نچالنگ هم پنهانی از شوهرش همیشه چیت فرنگ می‌خرد می‌پوشد. حاجی عزیز در این نزدیکی بیست تومان چیت فرنگ [بهبش] فروخته است. (صونا خانم) به جهنم بفروشد! بگور سیاه بفروشد! نمی‌دانم این صحبت چیست، از کجا به مغز این فرو رفته است؟ حیدر دماغت ناخوش شده است، چه چی می‌گویی؟ (حیدر بیگ) هر چه می‌گویم آخر حالیت می‌شود که چیت فرنگ در اینجا چه قدر مرغوب است؟

(صونا خانم) به چه کار من می‌خورد حالیم بشود؟ چیت فرنگ خرید و فروش خواهم کرد؟ (حیدر بیگ) خیلی خوب، ده گوش بده. اگر من یک دفعه بروم چیت فرنگ بیاورم به بزازها بدهم، خرج دو همچو عروسی را درمی‌آورد یا نه؟

(صونا خانم) از آن وقت تا حال هن هن، این را می‌خواستی بگوئی؟ بارک‌الله منهم می‌گفتم راستی راستی جوان پول پیدا کرده است. مال فرنگ گویا صحرا ریخته است این برود جمع کند بیاورد. پاشو برویم پاشو بس است. حالا است که دم صبح روشن می‌شود.

(حیدر بیگ) پول پیدا کرده‌ام! دروغ نمی‌گویم!

(صونا خانم) پول پیدا کرده‌ای، عروسیت را تمام کن. به مال فرنگ دیگر چرا می‌دهی؟ (حیدر بیگ) آخر قرض کرده‌ام. صاحبش به شرط این می‌دهد که مال فرنگ بیاورم، نفع آن را قسمت کنیم. نمی‌دهد که عروسی کنم!

(صونا خانم) من با این نفعها نمی‌خواهم عروسی کنم. پاشو برویم. اگر مال فرنگ همچو مداخل دارد، صاحب پول چرا با تو قسمت می‌کند؟ نمی‌رود خودش بیاورد همه خیرش را خودش ببرد؟

(حیدر بیگ) خودش مرد تاجر و تاجیک است. تا با همچو منی همراهی نکند، چه بنیه دارد به آن طرف ارس بتواند پا بگذارد؟ قزاقها مویش را می‌کنند!

(صونا خانم) قزاقها موی ترا نمی‌توانند بکنند؟

(حیدر بیگ) من دزدی رفته‌ام، صد تا روباه بازی بلام. من خود را به قزاقها نشان نمی‌دهم تا مویم را بکنند.

(صونا خانم) تو هر وقت به دزدی و راهزنی هم می‌خواستی بروی می‌گفتی کسی مرا نمی‌بیند، نمی‌شناسد. اما باز می‌دیدند می‌شناختند. دو سال فراری شدی روی خانه ندیدی، حالا پیش روی خودم بیرون آمده‌ای می‌خواهی باز کاری دست بزنی که فراری بشوی؟ باز مرا با دیده گریان بگذاری؟ من راضی نیستم. نمی‌خواهم عروسی بکنی، پاشو برویم.

(حیدر بیگ) گیرم که عروسی نخواستی. نان هم نمی‌خواهی؟ نباید من یک راه مداخلی داشته باشم؟

(صونا خانم) خدا کریم است [گرسنه] که نخواهیم ماند!

(حیدر بیگ) دیگر چه طور گرسنه نخواهیم ماند؟ می‌گوئی دزدی نرو، مال فرنگ نیا! نان که از آسمان نمی‌بارد!

(صونا خانم) صبح شد، پاشو برویم! مرا ببر توی خانه‌ات بگذار، بعد از دو هفته می‌خواهی برو پی مال فرنگ.

(حیدر بیگ) چونکه رخصت می‌دهی، این هفته را هم در خانه پدرت باش. اگر بعد برای تو عروسی نکردم نبردم، پس کمتر از من کسی نیست.
(صونا خانم) نمی‌خواهم، نمی‌خواهم! من الانه خواهم رفت! پاشو بریم!
(حیدر بیگ) دورت بگردم، دردت به جانم. پایت را می‌بوسم، قربانت می‌روم. دو هفته مهلت می‌گیرم، صبر کن. والله بعد از دو هفته عروسی کرده می‌برمت. خاطر جمع بی‌عروسی و اینطور بردن تو از برای من از مرگ بدتر است. پیش پدرمادرت مرا خجالت نگذار!

(صونا خانم) دو هفته صبر کردن برای من از عذاب جهنم مشکل‌تر است. دیگر تاب نمی‌توانم بیاورم. پاشو برویم!
(حیدر بیگ) ترا به خدا حرف مرا بشنو، قبول کن!
(صونا خانم) (بنا می‌کند به گریه کردن) حیدر همچو می‌شود دلت از من سرد شده است.
(حیدر بیگ) صونا خانم، دلم را خون مکن. حالا که دوام نمی‌کنی ده پاشو سوار شو برویم!

(صونا خانم می‌خواهد پا به رکاب بگذارد، در آن حال صبح سفیده زده، طویه خانم مادر صونا خانم از آلاچیق بیرون آمده صدا می‌زند؛ صونا، صونا... هوی!)

(صونا خانم) ای وای جانم! نه‌ام صدا کرد. دیگر نمی‌توانم بروم!

(زود خود را می‌چسباند به زمین.)

(حیدر بیگ) (اِه، اِه، دختر پس من چه کنم؟
(صونا خانم) دیگر برو و انایست! ننم الان می‌آید این سمت!
(حیدر بیگ) پس کی بیایم؟
(صونا خانم) دیگر هیچ وقت نیا، برو! مرا دیگر نمی‌توانی ببینی.
(حیدر بیگ) صونا حرفت را برگردان، اگر نه این خنجر را پیش رویت می‌زنم سر دلم، خودم را می‌کشم.
صونا خانم نه نه، به خاطر خدا! برو پی مال فرنگ بعد برگرد بیا عروسیت را بکن. برو ننم ترا نبیند. خودت را چرا می‌کشی؟ من با بخت سیاه خود بودم.

(حیدر بیگ گردنش را بغل گرفته، رویش را بوسیده.)

(حیدر بیگ) حالا می‌روم. دیگر دردت به جانم، غصه نخور، خودت اذن دادی.
(طویه خانم) ای دختر صونا کجائی؟

(حیدر بیگ زود سوار شده هی کرده دور می‌شود.)

(صونا خانم) ای ننه اینجایم، می‌آیم.

(طیبه خانم می‌رود نزد او.)

[طیبه خانم] این دختر این وقت در این بیابان کارت چه بود؟
(صونا خانم) ای ننه جان، روز اینجا قالیچه انداخته نشسته بودم. شب خاطرم آمد
قالیچه اینجا مانده است، از رختخواب که پا شدم، آمدم بردارم که اول صبح دچار گاو
[گلیها] و و گاو ساله چرانها می‌شود می‌برند. قالیچه را برداشتم می‌آمدم، لنگه کفشم
از پایم در رفت. تاریکست نمی‌توانم بجورم.

(خم می‌شود به جستن کفش.)

(طیبه خانم) پات را نمی‌توانی درست زمین بگذاری؟ کدام طرف افتاد؟
(صونا خانم) همین جا افتاده‌ها.

(دست به زمین می‌مالد. طیبه خانم هم کج می‌شود.)

[طیبه خانم] اگر اینجا افتاده است پس کوش؟
(صونا خانم) ها، ببین، این است جستم!

(لنگه کفش را دست گرفته نشانش می‌دهد.)

(طیبه خانم) ده پا کن برویم.

(صونا خانم کفش را پا کرده همراه مادرش می‌رود.)

«پرده می‌افتد»

مجلس دویم

(واقع می‌شود در قریه آغچه بدیع، میان دکانی که قدری قدک، کرباس، شله و چیت‌ها
وسط ریخته شده و حاجی قره نیم ذرع دست گرفته، بی‌دماغ و ملول نشسته است.)

حاجی قره (پیش خود تنها) خدا خراب کند همچو بازار را. ببرد چنین بده بستان را. سگ
پدری قدک و شله فروش انگار کن دستش سرب بوده است. سه ماه است در قلعه
جنس خریده‌ام آورده‌ام، هنوز پنج توپ فروش نکرده‌ام. کسی نیست که بر روی مال نگاه
کند. دولت روس! داد و ستد بالمره بریده شده، جنس مثل میراث گشته. طاعون آنجا
ریخته کسی نزدیکش نمی‌رود. با این بازار تا یک سال دیگر این مال فروش نخواهد رفت،

تمام نخواهد شد. خانه خراب شدم. رفت. این چه کاری بود که سر من آمد. پانصد منات پول نقد بدهی، مداخل و منفعت پول جهنم، مایه هم دست نیاید. همچو چیزی کجا دیده شده؟ که نشان می‌دهد؟ خانه‌ات خراب شود چیت فروش. دردت را خدا بندد شله فروش، چادره فروش! آه هرگز خیر نبینی انشاءالله! صحیح و سالم منفعت مالت را نخوری همچو که فروختی. اوف، اوف... (دست تأسف به زانو می‌زند.) بی‌مروت صد بار قرآن خورد، پیغمبر یاد کرد که بسیار مال رواج است. در بازار آنچه بدیع در عرض سه روز همه را می‌فروشی. سه روزش سه ماه شده، سه ماه هم سه سال خواهد شد. این مال مشکل فروش برود. خوب مغبونم کرد. از این قرار درست صد منات ضرر دارم. این درد مرا بی‌شک خواهد کشت.

(در این حال غفلتاً خداوردی مؤذن می‌رسد.)

[خداوردی] سلام علیک حاجی آقا. اسم شریف پدرت چیست؟
(حاجی قره) علیک السلام آقا. ناشور فرمودید توپی چند؟
(خداوردی) خیر عرض کردم اسم شریف ابوی را بفمائید.
حاجی قره می‌خواهی چه کنی؟ به اسم پدر من چه کار داری عزیز من؟
خداوردی من چه کار دارم؟ سوره جمعه خوانده‌ام، می‌خواهم برای پدرت فاتحه بدهم.
حاجی قره بفرا این عمل خیر از کجا به خیال شریف شما رسیده است؟ بسیار خوب خیلی مرا خوشحال کردی.
خداوردی از کجا به خیال من رسیده است؟ بسیار خوب، امروز صبح از در خانه ما می‌گذشتید به بنده زاده نفرموده‌اید که به پدرت بگو سوره جمعه به پدر من تلاوت کند، بیاید یک عباسی می‌دهم.
حاجی قره من؟ یک عباسی؟ چه طور؟ چه می‌گوئی؟ دیوانه نشده‌ای که؟!
خداوردی حاجی هنوز دیوانه شدن من جهتی پیدا نکرده است. خودت سفارش کرده‌ای پسر من هم به من گفته است، سوره را هم خوانده‌ام. اگر عباسی را ندهی آن وقت دیوانه خواهم شد.
حاجی قره مردکه، سر خود ترا چه شده بود به پدر من قرآن بخوانی؟
خداوردی من هرگز سر خود نخوانده‌ام. تو گفته‌ای، من هم خوانده‌ام.
حاجی قره من هیچ وقت همچو حرفی نزده‌ام و هرگز محال است که بزنم. از من همچو کاری نشده است؛ من همیشه خودم برای پدرم قرآن خوانده‌ام ولیکن هیچ نشده است که پول بدهم قرآن بخوانند. در عمرم نکرده‌ام و هرگز هم به خیالم نیامده است که بکنم.
خداوردی حاجی یک عباسی مگر چه چیز است این قدر حرف بزنی؟ نگفته باشی هم نقلی ندارد، یک عباسی را مرحمت بکن بروم. اگرچه پسر من مخصوصاً شما را می‌گفت و نشان می‌داد.
حاجی قره عزیز من، پسر من مشتبه شده است. احتمال دارد کسی دگر گفته باشد برو پیداش کن عباسی را بگیر. من به این کساد بازاری یک شاهی ندارم، یک عباسی را از کجا بیارم به شما بدهم؟ امروز دشت هم نکرده‌ام. ترا به خدا جلو دکان را بگیر، مشتری می‌آید رد می‌شود.

(خداوردی می‌رود. بعد عسگریگ و صفربیگ و حیدربیگ می‌آیند.)

عسگریگ سلام علیکم حاجی.
حاجی قره (سرش را بلند کرده) واه. علیکم السلام! حاجی قرباتان برود. بفرمائید تو بنشینید.

(بیگ‌ها داخل دکان شده می‌نشینند.)

حاجی قره خوش آمدید. دردتان به جان حاجی، صفا آوردید. دکان از خودتان است.
پیشکش شماست. [چپق] میل دارید؟ غلیان می‌فرومائید؟
عسگریگ غلیان می‌کشیم حاجی.
حاجی قره حاضر، الان چاق می‌کنم. دردتان به جانم.

(زود غلیان را چاق می‌کند.)

عسگریگ حاجی حالت بازاریان چه طور است؟ فروشتان خوب است؟
حاجی قره خدا برکت بدهد. مال که خوب شد بازار کساد نمی‌شود. می‌دانی که من مال بد وارد دکان نمی‌کنم. روزبروز جنس دکان من فروش می‌رود. دیروز دکان بسیار خالی شده بود، «قلعه» پیغام کردم غلام بچه شما این مال را تازه فرستاده است. تازه امروز آورده‌ام چیده‌ام. (غلیان را می‌دهد، دست دراز می‌کند از قدک و شله می‌ریزد پیش حضرات) حاجی قربان شما، هر چه می‌خواهید سوا کنید. به خانه کعبه، به بیت‌الهی که رفته‌ام، به قرآن قسم، به حق پیغمبر به مرگ پسر، عروسی «بدل» را نبینم اگر دروغ بگویم. همه آنچه بدیع را بهم بزنی، بهتر از این چیت و قدک یا جور این، هیچ جا، دکان هیچ کسی بهم نمی‌رسد. قماش اینها قماش دیگر دارد، مشتری مجال نمی‌دهد. از این سر می‌آرم، از آن سر می‌برند. فردا اگر اینجا گذرتان بیفتد یکی از اینها را در دکان نخواهید دید. بخرید ببرید! مبارکتان باشد. پولتان حلال است، به مال خوب هم قست شده است.

عسگریگ می‌خواهیم چه کنیم حاجی، زحمت بیجا کشیده پارچه‌ها را بهم می‌زنی، اینجا می‌ریزی.

حاجی قره (متعجب و اوقات تلخ) چه طور می‌خواهیم چه کنیم؟ مگر خرید نخواهید کرد؟ شب عید است تدارک نباید ببینید؟ رخت نمی‌خواهید؟

حیدربیگ خیر حاجی برای رخت خریدن و تدارک عیدی نیامده‌ایم. مطلب دیگر داریم.
حاجی قره پول نقد نداشته باشید با روغن گاو هم معامله می‌کنم. بشرطی که روغن خالص گاو باشد.

حیدربیگ ای مرد عزیز، اگر روشن داشته باشیم خودمان می‌خوریم. روغن گوسفند بهم نمی‌رسد تا چه رسد به روغن گاو. عسگریگ، گوشت اینجا باشد بین چه می‌گوید.
حاجی قره (اوقاتش تلخ شده) شما را بخدا زحمت بکشید تشریف ببرید، یک وقت دیگر

تشریف بیاورید حرف بزنیم. در دکان را نگیرید. حالا وقت آمدن مشتری است، می‌آیند. رد می‌شوند.

عسگریگ حاجی ما هم مردمانی هستیم، شما را مردی می‌دانستیم که پیش از آمدیم. فروش را یک ساعت دیگر هم می‌توان کرد. چه خبر است؟ ما هم کاری داشتیم که خواستیم ترا ببینیم.

حاجی قره به جان شما، به خدا مجال ندارم. بعد از این باز همدیگر را خواهیم دید. الان تشریف ببرید، زحمت بکشید.

حیدریگ مرد عزیز می‌خواهی جوابمان بکنی؟ تو چه طور آدمی؟ این چه حالتی است تو داری؟

حاجی قره قربانت برم، جواب که نکرده‌ام. خواهش کردم که مرد کاسبم، به ضرر من راضی نشوید. اگر شما نیامده بودید تا حال هفت هشت ده توپ چیت و قدک فروخته بودم.

حیدریگ عسگریگ عجب ما را پیش آدم آورد. پاشو برویم. اینکه فایده‌ای ندارد. عسگریگ شما را به خدا حرف نزنید ببینم. حاجی اگر زحمت نمی‌شود غلیان دیگر به ما بده، بکشیم برویم.

حاجی قره به مرگ فرزندم دیگر توی کیسه تنباکو نیست. همه‌اش همان بود. ته کیسه را تکان دادم چاق کردم. تشریف ببرید. خوش آمدید، زحمت کشیدید.

عسگریگ راست است وقتی که خدا از آدم گرفت، بنده نمی‌تواند بدهد. من خودم می‌دانم سه ماه است در آنچه بدیع سه توپ چیت و قدک نتوانسته بفروشی. یک عالم ضرر داری. ما آمدیم که در سر پانزده روز صد منات خیر به شما برسانیم. چه فایده بخت کار نکرد. خدا حافظ!

(پا می‌شوند راه بیفتند.)

حاجی قره اینجا نگاه کنید ببینم چه می‌گوئید. چه طور سر پانزده روز صد منات؟ یعنی چه؟

عسگریگ ما دیگر چه بگوئیم؟ تو که گوش نمی‌دهی، آشکار جواب کرده بیرونمان می‌کنی.

حاجی قره ای مرد عزیز، من کی به شما جواب کردم؟ کی بیرونتان نمودم؟ بنشینید پائین برای خدا، فروش امروز هم بدرک! بنشینید ببینم. من ندانستم که شما از حرف من خواهید رنجید اگر نه صد تومان ضرر می‌کشیدم، هرگز به شما نمی‌گفتم بروید. کسی تا حال از من حرف سخت نشنیده، سخنی درشت‌تر از برگ گل به روی کسی نزده‌ام. کلفتی به هیچ احدی نگفته‌ام.

عسگریگ خوب حالا که اینطور شد، چشم، باز می‌نشینیم و به شما هم می‌گوئیم که مطلب ما چه بوده است.

(همگی از نو می‌نشینند.)

حاجی قره ده بگوئید ببینم، حاجی قربانتان برود. صد منات خیر از کجا پیدا خواهد شد؟
این خیر را که می‌دهد؟ که می‌رساند؟
عسگریگ خیر برسان همین مرد است ها، حیدریگ.

(اشاره به طرف حیدریگ می‌کند.)

حاجی قره (به شتاب) از کجا می‌رساند؟ ای قربان تو حیدریگ، غلیان چاق بکنم؟ درد
به جانم.

حیدریگ تو که تنباکو نداشتی؟ از کجا غلیان چاق خواهی کرد؟
حاجی قره کیسه دارد. کاش تو غلیان بکشی.

(زود دست دراز می‌کند از کیسه تنباکو می‌آورد. غلیان را چاق کرده به حیدریگ تواضع
می‌کند. بعد رو به عسگریگ می‌نماید.)

[حاجی قره] ده بگو ببینم چه طور می‌خواهد برساند؟
عسگریگ حاجی این همه مال که اینجا ریخته‌ای، یک فروش برای تو منفعت دارد؟
حاجی قره دارد یا ندارد، تو حرف خودت را بزن!
عسگریگ حاجی بزن بهادری [حیدریگ] را تو که بلدی؟
حاجی قره بلی می‌گویند که بزن بهادر است.
عسگریگ همه می‌دانند در همه قرا باغ، هر جا که اسم حیدریگ گفته شود مرغ پر
می‌اندازد.

عسگریگ آدم تا زور هم نداشته باشد نمی‌تواند زر پیدا کند. حالا گوش بده تا بگویم؛
خودت می‌دانی که مال فرنگ در اینجا چه قدر گران و رواج است. در تبریز، چیت ذرعی
یک عباسی، اینجا ذرعی سیصد دینار فروش می‌رود. چای گروانکه یک منات، اینجا یک
منات و نیم نمی‌گذارند زمین بیفتد. سبب این را می‌دانی برای چیست؟
حاجی قره خیر چه می‌دانم؟

عسگریگ سببش این است: از ترس یساولان ارمنی و قراولان گمرکخانه قرا باغ. و از
دست قزاقها مرغ نمی‌تواند آن طرف ارس برود.

حاجی قره یعنی شما از مرغ هم تیز پرید، آن طرف ارس پرید؟

عسگریگ البته دستها را به دستها بیشی است. حیدریگ پیش ما باشد، قراول
یساول به ما چه می‌تواند بکند؟

حاجی قره قراول و یساول را کنار بگذار. هرگاه قزاقها نباشد، به خدا ماهی دو دفعه تبریز
می‌روم برمی‌گردم. قراول و یساول به من چه خواهد کرد؟ من از لطف خدا تنها بیست
نفرش را جواب می‌دهم. اما وقتی که اسم روس می‌برند، دلم می‌ترسد. شمشیر و
تفنگ اینها این قدرها مرا نمی‌ترساند که آمد و شد مجلس استنطاق لرزه به جان من
اندازد. راستش از این قزاقها باید ترسید که شر و خطا از اینها خارج نیست و نخواهد
شد.

عسگریگ ایه، ما پنجاه تا گذرگاه بلدیم. قزاقها را فریب می‌دهیم، از جانی می‌گذریم که

گرد رد پایمان را نبینند تا چه رسد به خودمان.
حاجی قره حالا از این آمدن پیش من غرضتان چه چیز است؟
عسگریگ غرضمان این است: از نشستن اینجا جز اینکه پشه به چشم و روت
می‌نشیند، مداخلی نخواهی کرد. پاشو پول زیادی بردار، هم برای ما هم واسه خودت،
برویم تبریز. ما که از خرید و فروش آنجا سر در نمی‌بریم، سر رشته‌اش را نداریم، برای
خودت و برای ما خرید کن. ما هم ترا صحیح و سالم با مال و جان تا اینجا می‌آریم. پانزده
روز صد تومان پنجاه تومان منفعت دارد. منفعت پولی که به ما داده‌ای، بده به ما، منفعت
پول خودت هم مال خودت.

حاجی قره خوب ولی که به شما میدهم نفع پول من کجا می‌رود؟
عسگریگ آخر عوض نفع پول ما هم در حق شما خوبی می‌کنیم. ترا از دزد و [مُزد]
سلامت نگاه می‌داریم، منفعت می‌رسانیم. دیگر زیادتر از این چه می‌خواهی؟ پونزده
روزه از ما نفع پول خواستن برای شما قبیح است. قدرش قابل نیست. بی‌وجود ما که تو
نه می‌توانی تبریز بروی و نه می‌توانی مال بیاری؟!
حاجی قره چرا نمی‌توانم بروم؟ بخواهم امروز می‌روم. هیچ کس هم نمی‌تواند یک پوش
از من بگیرد! من خودم مکرر به دزد و راهزن دچار شده‌ام، دعاها کرده‌ام.
عسگریگ آ، جانم صد اژدها باشی تنها این راه را نمی‌توانی بروی، بیائی. ما که انکار
رشادت ترا نکردیم!

حاجی قره راستی من پول بی‌منفعت دادن را عادت نکرده‌ام. اگر نفع پولم را کم
می‌کنید، گوش به حرف شما می‌دهم.
عسگریگ نفری صد تومان بدهی تا پانزده روزه چه قدر منفعت می‌خواهی؟
حاجی قره صد تومان پنج تومان نفع برمی‌دارم. زیاده هر چه ماند مال شما.

(عسگریگ رو می‌کند به حیدریگ و صفریگ.)

[عسگریگ] چه می‌گوئید رفقا، راضی می‌شوید؟
حیدریگ و صفریگ چه باید کرد؟ راضی هستیم.
عسگریگ حاجی ده پاشو پول حاضر کن!
حاجی قره کی می‌روید؟
عسگریگ امشب باید برویم.
حاجی قره خیلی خوب پول حاضر است. بروید اسباب سفرتان را بپوشید، طرف شب
بیائید خانه ما. من هم تدارک اسب و اسباب خود را ببینم. برویم!

(بیگ‌ها پا شده.)

بیگ‌ها خدا حافظ حاجی! (می‌روند)
حاجی قره (پشت سرشان) خوش آمدید، بی‌وقت نیائید؟
بیگ‌ها خاطر جمع باش!
(دور می‌شوند.)

حاجی قره (تنها) بسکه سر این پدرسوخته صاحب مال نشستم، جانم تلف شد. تا قیامت اینها فروش نخواهد رفت. می‌گویند مال فرنگ خرید و فروش نکن! سوداگری هم می‌کنی، مال روس و قزلباش بخر بفروش. من چه خاک بسر بریزم؟ این مال روس و قزلباش چرا فروش نمی‌شود؟ خیر، تا یک همچو کاری نمی‌شد، نمی‌توانستم ضرر اینها را در بیارم، پاشوم بروم خانه، تدارک خودم را ببینم. همچو خیری کم اتفاق می‌افتد و الا من غصه مرگ می‌شدم.

(دکان را قفل می‌کند می‌رود. در آن اثنا وضع مجلس تبدیل یافته، خانه حاجی قره به نظر می‌آید. حاجی قره کلید در دست درب صندوق را باز کرده از کیسه تومانیها را بیرون آورده، سیصد تومان برشمرده، سوا سوا به کیسه‌ها می‌گذارد. بعد می‌رود تفنگ و طپانچه و خنجر و شمشیرش را می‌آورد پیش خود جمع می‌کند. در این بین «تکذبان» زن حاجی قره می‌رسد.)

تکذبان می‌خواهی چه بکنی؟ باز این اسباب و یراق را چرا پیش خود ریخته‌ای؟ حاجی قره مسافرم، می‌خواهم بروم بیرونها. تکذبان باز کجا می‌خواهی بروی؟ بگو ببینم! حاجی قره شما نباید بدانید. تکذبان چرا نباید بدانیم؟ دزدی که از من پنهان بکنی؟ حاجی قره یک همچو چیزی. تکذبان اگر همچو چیزست که هرگز نمی‌توانی بروی! پاشو برو در دکان، مالت را بفروش.

(اسباب را از پیشش جمع می‌کند.)

حاجی قره خدا دکان را خراب کند. آتش بگیرد مال. مگر فروش می‌رود؟ تو هم نمی‌گذاری چاره سر خودم را بکنم؟ تکذبان مرد بسرت چه شده است؟ مگر نگذارم چاره‌اش را بکنی چه می‌گوئی؟ حاجی قره دیگر می‌خواهی چه بشود؟ خانه خراب شدم! درست صد منات تا حال ضرر دکان و خسارت این مال را دارم. نان از گلوم پائین نمی‌رود. تکذبان گلوت همچو بگیرد انشاءالله، که آب هم پائین نرود. ای لئیم، مثل اینکه بچه‌ها قاب جمع کنند، این قدر پول را جمع کرده‌ای، می‌خواهی چه کنی؟ صد سال دیگر عمر داشته باشی، همه‌اش را بخوری، بپوشی، عیش و نوش کنی، پول تو تمام نمی‌شود. برای صد منات ضرر چه خودت را می‌کشی. حاجی قره به لعنت خدا گرفتار شوی زنکه! تخمتان به آتش بیفتد، از روی زمین نیست شوید انشاءالله! گم شود از اینجا، هی کولی! تکذبان مرد که دیوانه شده‌ای؟ من از خانه خودم کجا گم شوم؟ بگو ببینم کجا می‌روی، من هم بدانم!

حاجی قره به جهنم گور سیاه! دست نمی‌کشی؟ چه می‌خواهی از جان من؟
تکذبان کاش تا حال رفته بودی، جان من هم خلاص شده بود. کو؟ آن روز را خواهم دید
که عیش و جشنی بکنم؟ چه فائده، راه عزرائیل بند شود که مثل تو نجس و نجس را
روی زمین گذارده، تازه جوانان را به خاک سیاه می‌فرستد.
حاجی قره از نجس و نجسهای روی زمین یکی خودتی که طوق لعنت شده به گردن
من فقیر افتاده‌ای. من در عمر خودم به کسی اذیتم نرسیده، ضرری نزده‌ام. من چرا
نجس و نجس می‌شوم؟ خدا لعنت کند انشاءالله!
تکذبان اگر ضرر نزده‌ای، خیر هم نرسانده‌ای. نجس و نجسی به جهة اینکه مالت را نه
خودت می‌خوری و نه صرف عیالت می‌کنی. اگر بمیری هیچ نباشد زن و بچه‌ات اقلان
سیری می‌خورند. بمیری انشاءالله!
حاجی قره زن و بچه زهر مار بخورد! خودت بمیر من خلاص بشوم.
تکذبان خانه تو که زهر مار هم بهم نمی‌رسد. اگر باشد آن را هم مضایقه می‌کنی،
راضی نمی‌شودی بخوریم. بمیرد کسی که مال خودش را نمی‌تواند بخورد!

(در این اثنا بیگ‌ها صدا می‌کنند.)

[بیگ‌ها] حاجی، حاجی!
حاجی قره زنکه برو آن طرف، مردم می‌آیند اینجا.

(تکذبان زود رد شده، پشت در گوش می‌دهد. بیگ‌ها مسلح و مکمل داخل می‌شوند.)

[بیگ‌ها] سلام علیک حاجی.
حاجی قره علیکم السلام! حاجی قربانتان برود. بفرمائید بنشینید.
عسگریگ حاجی حاضری یا نه؟
حاجی قره بلی دورت بگردم حاضرم. این هم پولهاست، سوا کرده‌ام. اما دردت به جان
حاجی، سیصد تومان را خودم برمی‌دارم در تبریز پیش روی خودتان چای و پارچه می‌خرم
می‌سپارم دستتان بیاورید.
عسگریگ همچو چرا حاجی اینجا بسپاری چه می‌شود؟
حاجی قره آنطور بهتر است. هیچ تفاوتی ندارد.
عسگریگ چه تفاوت دارد؟ باشد. ده پاشو برویم!
حاجی قره قدری صبر کنید. غلام بچه را فرستاده‌ام اسبها و نوکر مرا بیاورد.
عسگریگ چند تا اسب برمی‌داری حاجی؟
حاجی قره سه تا قربان تو. یکی را غلام بچه سوار می‌شود، یکی را هم خودم، یکی را
هم بار می‌کنم نوکره جلوش را می‌کشد. شما چند تا برمی‌دارید؟
عسگریگ ما هم نفری دو تا اسب برمی‌داریم. یکی برای سواری، یکی برای بارگیری.
این یراق و اسباب از تست حاجی؟
حاجی قره بلی از خودم است.
عسگریگ خیلی خوب پس بپوش.

حیدر بیگ والله حاجی، اگر آدم ناشناسی ترا ببیند زهره ترک می‌شود.
صفربیک به خدا که من به حاجی این گمان را نداشتم.
حاجی قره مردی در وقت کار معلوم می‌شود. دردت به جانم، شما مرا همین ذرع ذرع
کن جا آورده‌اید، داخل حساب نمی‌دانید. اما انشاءالله می‌بینید که من آدم ترسو نیستم.
تعجب دارم از بعضی سوداگرها که در رهگذر مالشان را ریخته، خالی برمی‌گردند.
صفربیک حاجی سوداگرها مالشان را بی‌جهت نمی‌ریزند، مال بگیرها ناقولایند. نمی‌دانی
به چه حيله کاریها پیش می‌آیند. در لباس یساول و قراول خود را به مردم نشان می‌دهند
که آدم بشناسد. گاهی اسب پالانی یا الاغ سوار می‌شوند. گاهی پیاده بی‌اسب و
یراق جلو آدم می‌آیند. تو هم چه می‌دانی، می‌گوئی فقیر رهگذر است، چونکه روبرو و
نزدیک می‌رسند، هیچ نمی‌فهمی اسباب و یراق از کجا پیدا شد. دیگر مجال دست و پا
جمع کردن نمانده، لخت می‌کنند. هر چه داری می‌گیرند.
حاجی قره اینها همه از ترس و بی‌احتیاطی به سر آدم می‌آید. آدم نباید هیچکس را
بگذارد نزدیک خود بیاید، در هر لباس می‌خواهد باشد. یک دفعه به من دچار شوند،
ببیند که چه بسرشان می‌آرم. به همه ایشان توبه می‌دهم که هرگز سر راه هیچ
رهگذری را نگیرند.
صفر بیگ بلی راست می‌گوئی. آدم باید احتیاط را از دست ندهد و نترسد.

(در این اثنا کرمعلی، نوکر حاجی و «بدل» پسرش وارد می‌شوند.)

کرمعلی آقا اسب‌ها حاضر است. کجا می‌خواهی بروی؟
حاجی قره تبریز.
کرمعلی مرا هم می‌خواهی تبریز ببری؟
حاجی قره بلی.
کرمعلی برای چه می‌روی آقا؟
حاجی قره به تو چه!
کرمعلی به من چه؟ خودت می‌گویی ترا هم می‌برم. ندانم که به چه کار می‌روم؟
حاجی قره می‌رویم خرید مال فرنگ. بار می‌کنم گرده یابو، تو هم جلوش را می‌کشی.
کرمعلی آقا تو کی تذکره گرفتی که تبریز بروی؟
عسگر بیگ تذکره لازم نیست.
کرمعلی همچو باشد من نمی‌رود. یک دفعه از اینجا به «سالیان» بی‌بلیط رفتم، مووراو.
گرفت آن قدر [کتکم] زد که الآن هم دردش را فراموش نکرده‌ام.
عسگر بیگ نترس، مووراو هرگز رفتن ما را نخواهد فهمید.
کرمعلی راستش این است که وعده من نزدیک است تمام شود. می‌خواهم بروم نوکر
کس دیگر بشوم. حاجی موجب را بسیار کم می‌دهد، علی‌الخصوص شکم هم هرگز
اینجا سیر نمی‌شود. من که نمی‌روم.
عسگر بیگ تو این سفر را با ما بیا، در راه هر چه شکمت جا بگیرد به شما نان می‌دهیم.
یکی یک توپ چیت هم به تو می‌بخشیم.
کرمعلی حاجی هم می‌بخشد؟

حاجی قره بار مرا صحیح و سالم بیاری برسانی، من هم برای خیر شما تلاش می‌کنم
چیت‌ها را که بیگها به شما می‌دهند، گرانتر می‌فروشم.
کرمعلی باشد این هم بکنی باز خوب است.
حاجی قره (به بیگها) بفرمائید برویم!

(همگی بیرون می‌روند. بعد تکذبان به مجلس می‌آید. تنها.)

[تکذبان] ای وای دیدی؟ خدا خانه‌تان را خراب کند! شوهر کم را تابیدند بردند. برای مال
غدغن. کاری به سرش بیاید. بچه‌هام یتیم خواهد ماند، وای، وای، خدا...

(می‌زند به زانوش.)

«پرده می‌افتد»

در سه مجلس دیگر باقی مانده این نمایشنامه حاجی قره و عسگریگ و کرمعلی به
سفر می‌روند اجناس خارجی قاچاق را می‌آورند اما در راه دستگیر می‌شوند گو اینکه
به دلیل التماسهای همسران حاجی قره و عسگریگ و به خاطر اینکه آنها قول می
دهند دیگر کار خلاف نکنند آنها را می‌بخشند.